

Szamai beszámoló
a
„CASTRUM VIRTUALE - IDŐUTAZÁS A FENÉKPUSZTAI RÓMAI ERŐDBEN”
című kiállítás és a kiállításhoz kapcsolódó katalógus, valamint pedagógiai program megvalósításáról

NKA pályázati azonosító : 204106/02316

Készítette: Havasi Bálint régész – múzeumigazgató

Keszthely, 2020.06.26.

Tartalom

Bevezetés	3
1. „A Castrum Virtuale...” című kiállítás	3
2. Katalógus.....	6
3. Nemzetközi workshop szervezése	6
4. Látogatószerző, vezetések, játszóházak	6
5. Mellékletek	8

Bevezetés

A „CASTRUM VIRTUALE – IDŐUTAZÁS A FENÉKPUSZTAI RÓMAI ERŐDBEN” című kiállítás, valamint a kiállításához kapcsolódó pedagógiai program és katalógus az NKA Közgyűjtemények Kollégiumától a megpályázott 1.500.000 Ft összegből 1.000.000 Ft támogatásban részesült. A pályázat azonosítója: 204106/02316.

A kiállítás 2019. szeptember 14 – 2020. július 1. között mutatkozott be a Balatoni Múzeumban. Eredeti terveink szerint a kiállítást 2020. március 1-én bezártuk volna, de látogató kérésre meghosszabbítottuk. A múzeumot a COVID járvány miatt 2020. március 13-án be kellett zárunk és csak 2020. június 23-án nyitotta ki ismét az intézmény a kapuit. *Így a kiállítást a tervezettnél hosszabb ideig 2020. március 13-ig, majd 2020. június 23 és július 1. között is látogathatta a nagyközönség.*

1. „A Castrum Virtuale...” című kiállítás

A kiállítás a Keszthely-Fenépusztán található közel 150 éve kutatott római erőd múltját és lehetséges jövőjét tárta a látogatók elé. *A lelőhely nemzetközi hírnevét elsősorban nem a késő római emlékeinek köszönheti, hanem annak, hogy itt az avar korig (VII. századig) a helyben maradt provinciális lakosság megőrizte római hagyományait és keresztény hitét, kapcsolataik mindvégig kimutathatók a mediterrán világ felé.*

A kiállítás célja annak bemutatása volt, hogy az a Kr. után a IV. században épült római erőd területe es környéké nemcsak egy jól kutatott régészeti lelőhely, hanem - kiváló lehetőséget nyújt egy régészeti park életrehívására is.

A kiállítást 2019. szeptember 14-én 17.00 órakor nyílt meg a Balatoni Múzeumban. A tárlatot Prof. Dr. Borhy László, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem rektora nyitotta meg. A megjelent hazai és külföldi érdeklődőket Keszthely város polgármestere és több - a Keszthely-fenépuszta kutatásokhoz kapcsolódó - külföldi kutatóintézet képviselője is köszöntötte (1-5. ábra).

A kiállítás kurátorai Heinrich-Tamáská Orsolya, Roland Prien, Vasáros Zsolt, a kiállítás menedzsere Havasi Bálint volt.

A kiállítás három nyelvű: a magyar nyelvű feliratok mellett elkészítettük a témaegységek német és angol nyelvű vezetőit is, melyeket a kiállítás bejáratánál térítésmentesen az idegennyelvű látogatók rendelkezésére bocsátottunk. (6. ábra)

Az időszaki kiállítás a Balatoni Múzeum 1-3 időszaki kiállítóhelyiségében kapott helyet. Eredeti tématerveinknek megfelelően a kiállítás fő tematikai egységei a következők voltak:

I. kiállítási egység: A virtuális világ – időutazás a múltba (BAM 1. időszaki kiállítóterem) (7. ábra)

A kiállítási egységen belül a következő tematikák kaptak helyet:

- I.1 Pannónia és Fenékpuszta
- I.2 Fenékpuszta építési periódusai
- I.3 Thermae Maiores – A római fürdő kultúráról
- I.4 Reprezentációs épület aulával
- I.5 Villa – pretórium – palota
- I.6 Kora keresztény bazilika
- I.7 Gabonatárolóból – aula
- I.8 Horreum és kemencék – tömegsírok és temető

A kiállítás első tematikus egységében a régészek és építészek közös munkájának köszönhetően - az eredeti helyszínen már nem látható, a publikációkban pedig gyakran csak alaprajzokon közölt - római erőd életre kelt. Az erőd falai, tornyai, kaputornyai, egyes belső épületei kilépnek a kétdimenziós térből és „megelevenednek” a 3D rekonstrukciónak és maketteknek a segítségével

II. kiállítási egység: A leletek nyomában (BAM 2. időszaki kiállítóterem) (8. ábra)

A kiállítási egységen belül a következő tematikák kaptak helyet:

- Szerszámok, fegyverek, veretek
- Ablakok, poharak és edények
- Fibulák, tűk, fésűk...
- Érmék, zsold és pénzforgalom
- Korsók, bögrék, fazekak és amfórák

A 2. számú időszaki kiállító teremben, a bejáratnál szemben az I-es kiállítási egység utolsó elemét mutattuk be: a 3D rekonstrukción alapuló rövid – a teljes erődöt bemutató - animációs filmet.

A terem tematikájának középpontjában a 2009-217 között előkerült régészeti leletanyag állt: egyrészt kiállításra kerültek az épületet hajdanán díszítő faragott kövek, diszitett téglák, másrészt a napvilágra került legjelentősebb leletekből egy válogatás. Ezek között vannak a római korra jellemző fibulák, fésűk, csattok, övveretek, de különleges darabok is a VI. századból: bizánci ólombullák, illetve meroving maszkos vödörveretek.

A tíz legjelentősebb tárgyról körbeforgatható 3D modellt készítettünk és nagyméretű érintőképernyős monitoron mutattuk be a látogatóknak, akik így a leleteket szinte „kézbe foghatták” és több szemszögből is megtekinthették.

III. kiállítási egység: A leletek nyomában (BAM 2. időszak kiállítóterem) (9. ábra)

A harmadik egységben a lelőhely lehetséges jövőjére tettünk javaslatot. Azt vázoltuk fel, hogy hogyan lehetne a Fenékpusztai területén fekvő római erődöt és annak utóéletét a mai modern rekonstrukciós és interpretációs eszközökkel a rommező helyszínén egy régészeti park formájában bemutatni.

A hangsúlyt nem a drága és szakmailag vitatott teljesen kőből épített rekonstrukciókra helyeztük, hanem a terület rendezésére: az antik útszerek visszaépítésére, a kutatott és ismert belső épületek területének bemutatására, valamint az erődrendszer kiterjedésének érzékeltetésére. Az előbbieket megvalósulása esetén egy parkosított terület jönne létre, amiben nem vesznének el a múlt monumentális emlékei.

A harmadik terem közepén egy padlómatricán a régészeti parkot mutattuk be felülnézetben. A park egyes épületeit, pontjait és elemeit számok jelezték, melyek a teremben elhelyezett nagyképernyős touchscreen monitoron elevebedtek meg: az adott számot beütve lehetett elérni az adott ponthoz kapcsolódó látványterveket, 3D rekonstrukciókat, fotókat és leírásokat.

A padlómatricát az elképzelt régészeti parkot több oldalról bemutató látványfotók vették körbe.

A terem sarkában gyermekfoglalkoztató sarkot rendezünk be, ahol a kisebbek egy a római kori Fenékpusztát bemutató grafikán kereshették meg, az oda nem illő tárgyakat, élethelyzeteket. A nagyobbak pedig felépíthették a fenékpusztai római erődöt.

IV. kiállítási egység: Múzeumi mozi (BAM 3. időszaki kiállítóterem) (10. ábra)

A 3. teremből leválasztott részben a látogató a Keszthelyi Televízió 2009-2017 közötti helyszíni ásatási tudósításaiból készült rövid filmeket tekinthette meg. A magyar nyelvű filmet, választható német nyelvű felirattal láttuk el.

2. Katalógus

A kiállításhoz egy magyar nyelvű katalógus készült. A magyar nyelvű katalógus címe: *Castrum Virtuale. Időutazás a fenékpusztai római erődben.* (ISBN 978-615-81 367-0-9). A katalógus szerzői: Heinrich-Tamácska Orsolya és Roland Prien. A katalógus 60 színes oldalon tárgyalja a kiállítás tematikáját. (11. ábra)

3. Nemzetközi workshop szervezése

A kiállításhoz kapcsolódóan, azt megelőzően 2019. szeptember 13-14 között Keszthelyen „Reconstruction and Visualization of the Roman Heritage between Rhine and Danube” címmel a lipcsei Kelet-Közép-Európai Történet- és Kultúratudományi Intézet (GWZO) - Leibniz Institut, a keszthelyi Balatoni Múzeum és a heidelbergi HCCH (Heidelberg Center Cultur Heritage) nemzetközi workshopot szerveztünk.

A workshop a római örökség rekonstrukciójának és bemutathatóságának kérdését járta körül. A nemzetközi jogyakorlatok megismerése mellett a workshop zárásaként megvitatták egy római régészeti park létrehozásának lehetőségét Keszthely-Fenékpusztán (12-13. ábra)

4. Látogatószám, vezetések, játszóházak

A kiállítást 2019 szeptember 14 – 2020. március 1 között 4 005 fő tekintette meg, amely 205 fővel haladja meg az eredetileg tervezett látogatószámot (3 800).

A kiállításhoz a következő időpontokban szerveztünk *előre meghírdetett* vezetéseket (14. ábra):

1. 2019. szeptember 21. - Kulturális Örökség Napjai

Tárlatvezetés (Havasi Bálint) 10:00 - 11:00

Tárlatvezetés (Havasi Bálint) 14:00 – 15:00

2. 2019. szeptember 22. - Kulturális Örökség Napjai

Tárlatvezetés (Havasi Bálint) 16:00 - 17:00

3. 2020. november 20.

Kuratori tárlatvezetés (dr. Heinrich Tamáska Orsolya) 17:00-18:00

4. 2020. január 16. – Növényvédelmi Fórum konferencia résztvevői számára

Tárlatvezetés 18:00 – 19:00 (Klinger László)

5. 2020. február 12. 14:30 – 15:30

Tárlatvezetés (Klinger László)

6. 2020. február 21.

Tárlatvezetés a keszthelyi Németül Beszélők Klubja részére németül (Havasi Bálint)
10:00-11:00

7. 2020. február 29. 10:00 – 11:30

Kiállítás finisszázs (Havasi Bálint)

Az előre meghirdetett tárlatvezetésekben összesen 258 fő vett részt.

A kiállításhoz a fiatalabb korosztály számára lego kockajátzóházakat szerveztünk, ahol a kiállításon szerzett információk segítségével lehetőség nyílt az erőd vagy a régészeti park felépítésére (15. ábra).

A kockajátzóházak időpontjai:

1. 2019. szeptember 21. 10:00-16.00
2. 2019. október 5. 10:00 – 16:00
3. 2019. október 23. 10:00 – 16:00
4. 2019. november 9. 10:00 – 16:00
5. 2019. november 23. 10:00 – 16:00
6. 2019. december 21. 10:00 – 16:00
7. 2020. február 29. 10:00 – 16:00

A szervezett foglalkozásokon összesen 147 fő vett részt.

Keszthely, 2020. június 26

.....

Havasi Bálint

régész - múzeumigazgató

5. Mellékletek

Szeretettel meghívjuk **2019. szeptember 14-én 17.00 órára**
a **Balatoni Múzeumba** (8360 Keszthely, Múzeum u. 2.) a

CASTRUM VIRTUALE – Időutazás a fénékpusztai római erődben

című kiállítás megnyitójára.

A kiállítást megnyitja:

Prof. Dr. Borhy László, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem rektora

Köszöntőt mond:

Ruzsics Ferenc, Keszthely város polgármestere

Dr. Müller Róbert, a Balatoni Múzeum nyugalmazott igazgatója

Havasi Bálint, a Balatoni Múzeum igazgatója

Prof. Dr. Matthias Hardt, a lipcsei Kelet-Közép-Európai Történet- és Kultúratudományi Leibniz Intézet (GWZO) osztályvezetője

Prof. Dr. Christian Witschel, a heidelbergi egyetem professzora

PD Dr. Heinrich-Tamáska Orsolya, a lipcsei Kelet-Közép-Európai Történet- és Kultúratudományi Leibniz Intézet (GWZO) munkatársa

Dr. Roland Prien, a heidelbergi egyetem munkatársa

Részvételi szándékát kérjük előre jelezze a következő e-mail címen: titkarsag@balatonimuzeum.hu

BALATONI
MÚZEUM

Leibniz-Institut für
Geschichte und Kultur
des östlichen Europa

HEIDELBERG CENTER
CULTURAL HERITAGE

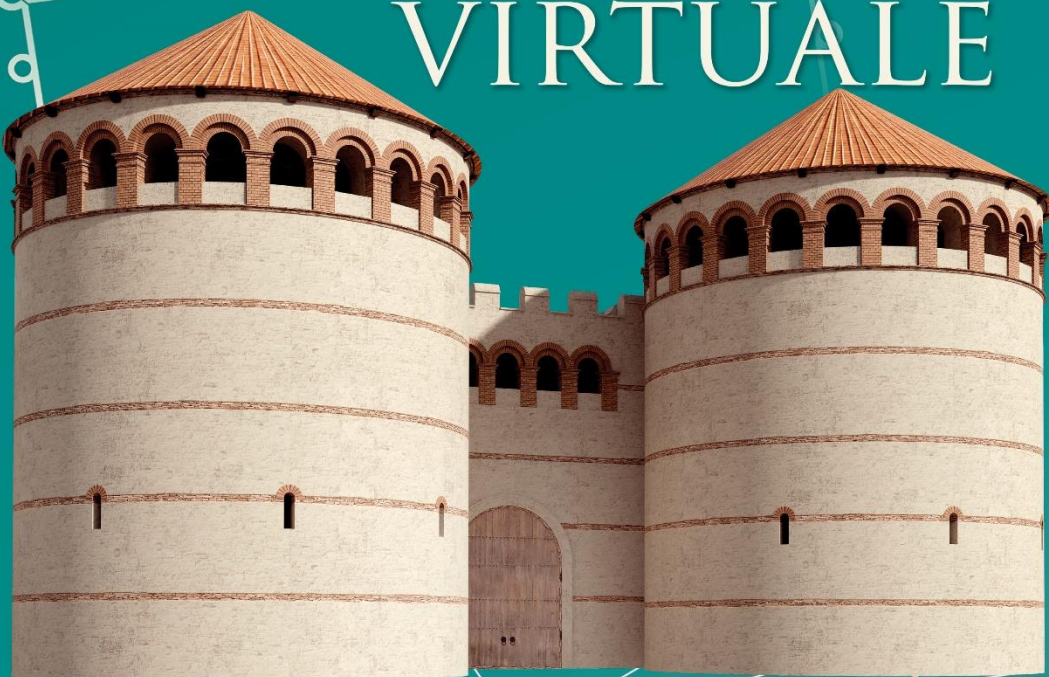
UNIVERSITÄT
HEIDELBERG
GRÜNDET
SEIT 1386

NKA
Nemzeti Kulturális Alap

1. ábra
A kiállítás meghívója

CASTRUM VIRTUALE

IDŐUTAZÁS A FENÉKPUSZTAI RÓMAI ERŐDBEN

2019. szeptember 14. – 2020. március 1.

BALATONI MÚZEUM

Nyitvatartás: kedd–szombat: 9:00–17:00

8360 Keszthely, Múzeum u. 2.

www.balatonimuzeum.hu

BALATONI
MÚZEUM

Leibniz-Institut für
Geschichte und Kultur
des östlichen Europa

HEIDELBERG CENTER
CULTURAL HERITAGE

Nemzeti Kulturális Alap

2. ábra
A kiállítás plakátja

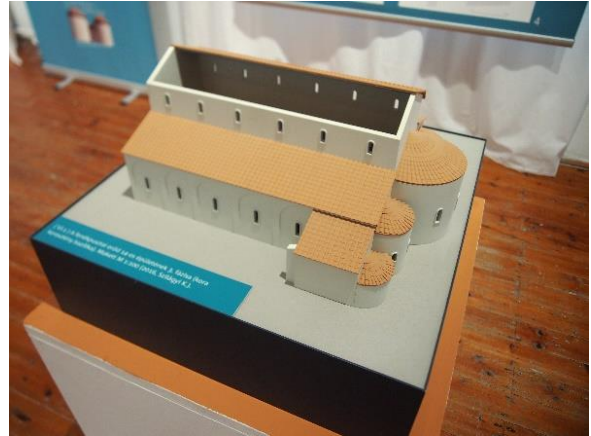
*3. ábra
Prof. Dr. Borhy László az ELTE rektora megnyitja a kiállítást*

4-5. ábra
A kiállításmegnyitó közönsége

6. ábra
 Angol és német nyelvű kiállításvezetők a bejáratnál

7. ábra
Válogatás az I. témaegységben (BAM 1. időszaki kiállítóterem) készített fotókból

8. ábra

Válogatás a II. témaegységben (BAM 2. időszaki kiállítóterem) készített fotókból

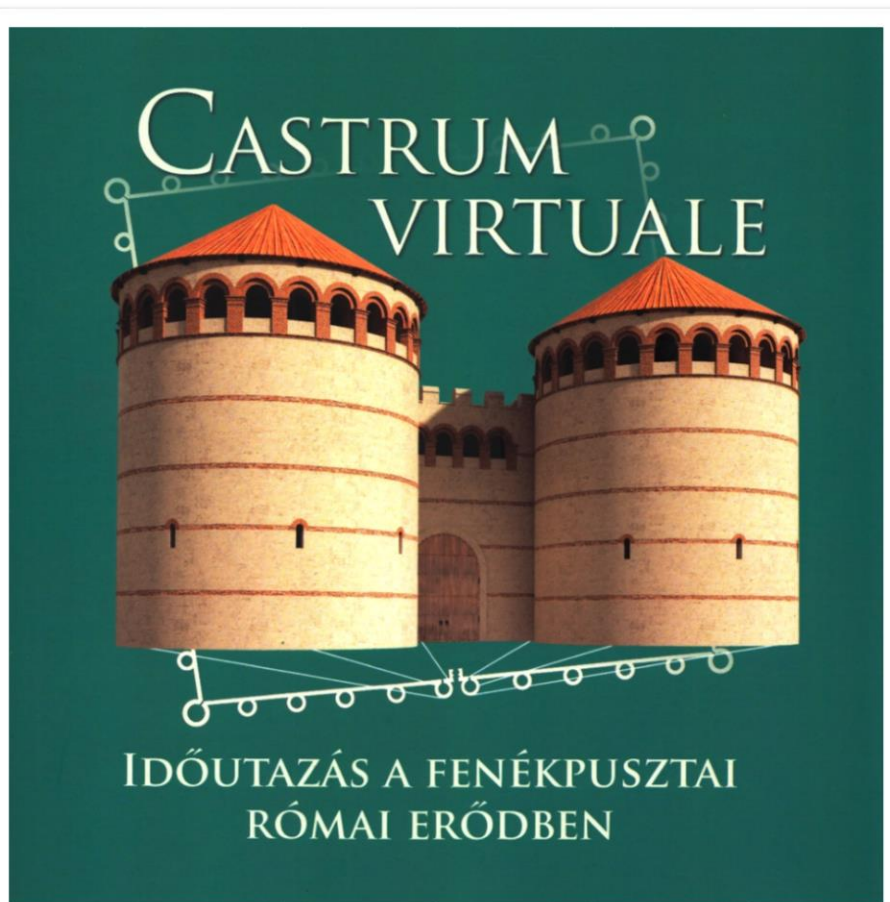

9. ábra

Válogatás a III. témaegység (BAM 3. időszaki kiállítóterem) készített fotókból

10. ábra
Válogatás a IV. témaegységben készített fotókból

Szöveg

Heinrich-Tamáska Orsolya (HTO)
Prien Roland (PR)
Vasáros Zsolt (VZs)
Witschel Christian (WChr)

Leleték

Balatoni Múzeum Keszthely

Szerkesztés

Heinrich-Tamáska Orsolya

Fordítás, lektorálás

Blay Adrienn
Heinrich-Tamáska Orsolya
Kamocsay Ildikó
Szabó Ádám
Szabó Máté

Rekonstrukciók, fotók, rajzok

Ambrus Edit (AE)
Bicskei József (BJ)
Cappenberg Klaus (CK)
Heinrich-Tamáska Orsolya (HTO)
Himmelmann Wolfgang (HW)
Kolozsvári Krisztián(KK)
Nagy Gábor (NG)
Mráv Zsolt (MZs)
Orbán Gábor (OG)
Prien Roland (PR)
VasárosZsolt (VZs)
Visy Zsolt (VIZs)

Grafika, borító és tördelés

Kolozsvári Krisztián
Nagy Gábor
Mezei Anita

Nyomda

Kanizsa Rehab Nonprofit Kft.

A kötet megjelenését támogatta:

Ez a kötet a heidelbergi kiállításra készült katalógus magyar fordítása, amely e-book formájában a következő címen hívható le: <https://books.uni-heidelberg.de/heibooks/catalog/book/480>. A keszthelyi Balatoni Múzeumban bemutatott kiállítási anyag jelentősen bővült az előző helyszíni óta, ezért a szövegben és a képanyagban is vannak eltérések és kiegészítések a német változathoz képest.

© 2019

Balatoni Múzeum Keszthely és
Kelet-Közép-Európai Történet és Kultúratudományi Intézet – Leibniz Institut (GWZO) Lipcse.

ISBN 978-615-81367-0-9

Tartalom

Bevezető	5
Pannónia történeti vázlata a késő ókorban	7
A fenékpusztai régészeti kutatások rövid története	13
Mit, miért és hogyan keltsünk életre a múltból?	17
Egy régészeti park víziója Fenékpusztán	21
A fenékpusztai erőd védrendszeréről	27
Gabonatárolók, malmok és kemencék	37
<i>Thermae Maiores</i> : a római fürdőkultúráról	41
<i>Villa – praetorium</i> – palota? A reprezentációs épületek változó szerepéről	45
Egy kora keresztény bazilika és előélete	51
Válogatott leletek katalógusa	55
Ajánlott irodalom	59
Rövidítések	60

11. ábra

A kiállítás magyar nyelvű katalógusának borítója impresszuma és tartalomjegyzéke

Reconstruction and Visualization of the Roman Heritage between Rhine and Danube

The process of reconstructing Roman buildings poses a great challenge for research and requires an intensive exchange between archaeologists, architects and heritage managers. Only in rare cases do archaeologists encounter more than the foundations, usually only providing a ground plan, and some fragments of architecture found in secondary use. However, the construction, size and appearance of an antique building are not only crucial for its understanding, but also for its relevance to its presentation to the public in archaeological parks and exhibitions.

During the workshop we shall present and discuss the reasons, frameworks and ideas underpinning the reconstruction of the Roman heritage, based on selected examples, whether developed full-scale, as part-reconstructions or as scaled models and 2D or 3D visualizations, but also the possibilities of using of modern approaches to presentation. We shall also discuss the locations of these sites in the past and present-day landscape.

The **Leibniz Institute for the History and Culture of Eastern Europe (GWZO)** carries out comparative historical and cultural research on the region bordering the Baltic, the Black, and the Adriatic Seas from the Early Middle Ages to the present. There are currently around 50 research scholars associated with the Institute conducting work both in Germany and abroad from across the range of humanities disciplines. In its activities, the Institute relies on a dense network of cooperative partnerships with Eastern and Central European as well as international research organizations.

www.uni-leipzig.de/gwzo
Venue
"Amazon" Congress Center Keszthely
Keszthely, Kastély u. 17-19, H-8360

Concept and Organization
PD Dr. Orsolya Heinrich-Tamáška (GWZO,
Department Man and Environment)
orsolya.heinrich-tamaska@leibniz-gwzo.de

in connection with the institutions

Image: Logo of the Exhibition Castrum Virtuale.
Graphic: K. Kolozsvári and

Reconstruction and Visualization of the Roman Heritage between Rhine and Danube

International Workshop
in Keszthely

13–14th September 2019

Friday, 13th September 2019 15:00 – 18:00

"Amazon" Congress Center Keszthely

15:00 Greetings: Róbert Pálincás, Bálint Havasi, Róbert Müller (Keszthely), Matthias Hardt, Orsolya Heinrich-Tamáška (Leipzig)

Chair: Orsolya Heinrich-Tamáška (Leipzig)

15:15 Sebastian Ristow (Köln): Simulating reconstructions of late antique and early medieval architecture of churches and palaces in northwestern Germany – Methods and questions

15:45 Martin Müller (Xanten): Der LVR-Archäologische Park Xanten im Spannungsfeld zwischen Bodendenkmalpflege, Forschung und musealer Präsentation

16:15 Coffee Break

Chair: Matthias Hardt (Leipzig)

16:45 Christian Witschel (Heidelberg): Some remarks about the „Heidelberg Center for Cultural Heritage“

17:00 Roland Prien (Heidelberg): Rekonstruierte Architektur und rekonstruierte Landschaft: Die Visualisierung spätantiker Burgi am Rhein

17:30 Georg Breißner (Saarbrücken): Wahrnehmung römischer Denkmäler in einer Grenzregion – Perspektiven und Herausforderungen

18:00 Dimitar Nikolovski (Stobi): Visualizing the Past: Reconstructions of the Ancient City of Stobi

Saturday, 14th September 2019 9:00 – 15:00

"Amazon" Congress Center Keszthely

Chair: Roland Prien (Heidelberg)

9:00 Balázs Komoróczy and Pavla Růžicková (Brno): Rekonstruktion römischer Okkupationspuren im heutigen Südmähren: Potenzial, Möglichkeiten und aktueller Stand

9:30 Szilámér Pánczél and Orsolya Szilágyi (Târgu-Mureş): The future of the past. A case study from Roman Dacia

10:00 Eduard Pollhammer (Petronell-Carnuntum): Zur Rekonstruktion und Visualisierung römischer Baudenkmäler in Carnuntum

10:30 Coffee Break

Chair: Christian Witschel (Heidelberg)

11:00 Lóránd Kovács (Budapest): Archaeological Park of Gorsium at TÁC and Villa Romana at Baláca: Examples of creating Archaeological Parks, either for visitors or for the archaeologists? Original planning and present revitalization

11:30 Ivan Bogdanović (Beograd): The Viminacium amphitheatre: from preserved parts to visualization

12:00 Christoph Rummel (Frankfurt/M.) and Stefan Pop-Lazić (Beograd): Romuliana: The Unesco World Heritage Monument at Gamzigrad

12:30 Lunch

13:30 Zwischen Vision und Planung. Visualisierungswege in und von Keszthely-Fenékpuszta

Orsolya Heinrich-Tamáška (Leipzig), Roland Prien (Heidelberg), Zsolt Vasáros, Gábor Nagy (Budapest), Bálint Havasi (Keszthely):

- Renovierung und Nutzungskonzept des Festetics-Gutes
- 3D-Visualisierungen für die Ausstellung „Castrum Virtuale“
- Ideen und Entwürfe für einen archäologischen Park

14:30 Coffee Break

15:00 – 16:00 Visiting the site at Keszthely-Fenékpuszta

17:00

Balatoni Museum Keszthely

Opening of the Exhibition

CASTRUM VIRTUALE
Időutazás a fenékpusztai római erődben

12. ábra

A „Reconstruction and Visualization of the Roman Heritage between Rhine and Danube“ c. workshop programja

13. ábra

A „Reconstruction and Visualization of the Roman Heritage between Rhine and Danube” c. workshop résztvevői

14. ábra
Tárlatvezetések a „Castrum Virtuale” kiállításban

**KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
NAPJAI
A BALATONI MÚZEUMBAN**

2019. SZEPTEMBER 21. SZOMBAT

10:00-TÓL ÉS 14:00-TÓL
TÁRLATVEZETÉS A CASTRUM VIRTUALE
- IDŐUTAZÁS A FENÉKPUSZTAI RÓMAI ERŐDBEN"
CÍMŰ KIÁLLÍTÁSBAN

10:00-16:00
**KOCKAJÁTSZÓHÁZ
ÉPÍTS FEL LEGÓBÓL
EGY RÓMAI ERŐDÖT!**

RÉSZVÉTELI DÍJ 900 FT/FŐ

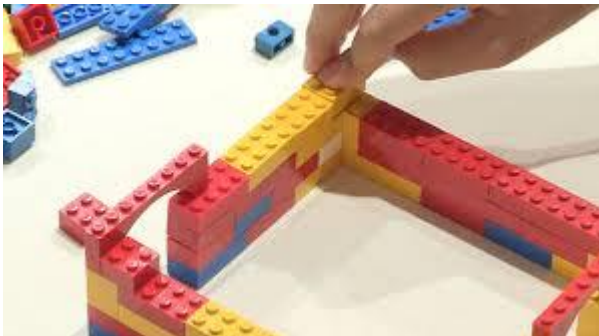
**KOCKAJÁTSZÓHÁZ
A BALATONI MÚZEUMBAN**

2019. OKTÓBER 5.
10:00-16:00

**ÉPÍTS FEL
LEGÓBÓL EGY
RÓMAI ERŐDÖT!**

RÉSZVÉTELI DÍJ:
900 FT

+36 83 312 351
WWW.BALATONIMUZEUM.HU
8360 KESZTHELY, MÚZEUM U. 2.

15. ábra

Kockajátszóházak a „Castrum Virtuale” kiállításban